

The Role of Concerned Countries in the Effectiveness of Unilateral Sanctions (Relying on the Unilateral Sanctions of the United States of America Against Iran)

Ahdieh Zangi Ahrami¹, Ahad Bagherzadeh^{2*}, Hamid Azizi Moradpour³

1. PhD Student in International Law, Faculty of Law and Political Science, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: ah_zangi@yahoo.com

2. Associate Professor, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

*Corresponding Author: Email: ahadoxforduni@yahoo.com

3. Lecturer and Invited, Department of Public and International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Lecturer and Invited, Department of International Law, Faculty of Law and Political Sciences, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: hamidazizimp@gmail.com

ABSTRACT

Although unilateral sanctions usually evoke the special role of the sanctioner countries as the main cause of human rights adverse effects caused by the imposition of sanctions, but this issue should not lead to ignoring the role and responsibility of the target countries in the extent of the effects and providing the human rights needs of their residents. In other words, unilateral sanctions (primary and secondary) inevitably always contain side effects, the amount of which can always depend on various factors. So far, most of the books and articles written in the field of sanctions have examined sanctions and human rights violations from the point of view of the sanctioning country, and limited research sources have also examined sanctions from the perspective of the target countries and third countries. One of the most important goals of internal sanctions is to

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2023.381563.2263

Received:
15 January 2023

Accepted:
12 March 2023

Published:
5 September 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

review the internal structures and laws and subsequently modify the structures and laws that intensify the sanctions, and in this article, it is referred to as self-sanctions. Third countries can also support their nationals who are engaged in trade with the sanctioned country by imposing blocking regulations while preventing the violation of their sovereignty by the sanctioned countries. In this article, an attempt has been made to explain the role and responsibility of the concerned countries in sanctions (sanctioner, target and third party), and examine the structures, laws and regulations of the target country (especially Iran) and its role in the effects of sanctions. At the end, we will provide solutions to modify and change them.

Keywords: Iran, United States of America, Unilateral Sanctions, Human Rights, Self-Sanctions.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "Evaluating the Bad Effects of Unilateral Sanctions on Human Rights", Faculty of Law and Political Science, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Funding:

The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Pouria Askary for his Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author contributions:

Ahdieh Zangi Ahrami: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Investigation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Project administration.

Ahad Bagherzadeh: Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Hamid Azizi Moradpour: Validation, Resources, Writing - Review & Editing, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Zangi Ahrami, Ahdieh, Ahad Bagherzadeh & Hamid Azizi Moradpour. "The Role of Concerned Countries in the Effectiveness of Unilateral Sanctions (Relying on the Unilateral Sanctions of the United States of America Against Iran)". *Journal of Legal Research* 23, no. 58 (September 5, 2024): 49-80.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Unilateral sanctions are coercive measures (mainly economic) of one government against another government, which are imposed beyond the resolutions of the Security Council, in order to change the policies of the target country. Although unilateral sanctions usually evoke the special role of the sanctioning countries as the main cause of human rights abuses caused by sanctions, this issue should not lead to ignoring the role and responsibility of the target countries in the extent of the effects and meeting the human right needs of its residents. Two undeniable facts that must be accepted are that, firstly, it is relatively impossible to completely remove unilateral sanctions from the literature of international law, and secondly, sanctions will have more or less negative effects on the economy, health, human rights, etc. of the target countries. Therefore, it is the target governments that should act to identify and eliminate the weaknesses and deficiencies in the laws of the internal structure of their country in order to prevent the adverse effects of sanctions on the residents of the territory under their rule.

In other words, unilateral sanctions (primary and secondary) inevitably always contain harmful effects, the extent of which can always depend on various factors. For example, with the increase in the level of cooperation of nationals and companies of third countries in the implementation of such sanctions, the intensity of its impact on the target country increases. This is despite the fact that if the sanctions are limited and exclusive to the relations between the state and the target country, it can be controlled and managed to some extent, and some of the negative effects of the sanctions can be reduced by applying solutions from the international community and the target country. It seems that although unilateral sanctions are a limiting element against the fulfillment of the government's human rights obligations, the goal of sanctions is towards the residents of its own land, but in the first place, every government is concerned with providing all human rights, including the right to housing, the right to employment, the right to health, and the right to education And etc. the residents of their own country have responsibility and cannot refuse to perform their duties under the pretext of sanctions or any other external factors. Sanction management refers to a set of measures that are implemented by the target country in order to identify and correct laws, regulations and structures that aggravate the effects of sanctions. Of course, any move by the target countries in this direction will not lead to results, and only those countries will be successful in this field that, by taking advantage of the experiences of successful countries in this field and relying on the perseverance of their human resources, will be able to reduce a part of the bad effects of sanctions in their

country.

So far, most of the books and articles that have been written in the field of sanctions have examined sanctions and human rights violations from the point of view of the sanctioning country, and limited research sources have examined sanctions from the perspective of the target countries and third parties. One of the most important actions of the countries that are the target of sanctions in the internal dimension is to review their internal structures and regulations and subsequently amend that part of the structures and laws that aggravated the sanctions, and in this article, it is referred to as self-sanctions. Third countries can also support their nationals who are engaged in trade with the sanctioned country by imposing blocking regulations while preventing the violation of their sovereignty by the sanctioning countries. In this research, on the one hand, in order to obtain a convincing answer regarding the relationship between the laws, regulations and the internal structure of the sanctioned government (specifically, Iran) in the effectiveness of unilateral sanctions, and on the other hand, in order to determine the role of third countries in the incidence of Human rights abuses caused by secondary Unilateral sanctions, and in the end, we intend to provide solutions to reduce the effects of sanctions on the observance of human rights in the target countries.

We are also observing that, along with the judicial measures envisaged in the domestic and international dimension, legislative measures such as amending existing laws or establishing new laws, creating and strengthening anti-sanctions literature in the field of international law, strengthening diplomatic relations with third countries in order to establish Joint monetary and commercial agreements as well as the use of international capacities such as blocking rules to reduce the effects of sanctions should be considered as practical solutions.

نقش کشورهای اطراف تحریم در اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه (با تکیه بر تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده آمریکا علیه ایران)

عهديه زنگی اهرمی^۱، احد باقرزاده^۲، حمید عزیزی مرادپور^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
ah_zangi@yahoo.com

۲. دانشیار، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
*نویسنده مسئول: ahadoxforduni@yahoo.com

۳. مدرس و مدعو، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. مدرس و مدعو، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
hamidazimp@gmail.com

چکیده:

اگرچه تحریم‌های یک‌جانبه به‌طور معمول تداعی‌کننده نقش ویژه کشورهای واضح تحریم به‌عنوان اصلی‌ترین عامل بروز آثار سوء حقوق بشری ناشی از تحریم است، اما این موضوع نباید منجر به نادیده گرفتن نقش و مسئولیت کشورهای هدف در میزان بروز آثار و تأمین نیازهای حقوق بشری ساکنین خود گردد. به عبارت بهتر تحریم‌های یک‌جانبه (اولیه و ثانویه) به‌صورت غیرقابل اجتنابی همواره در بردارنده آثار سوئی هستند که میزان آن همواره می‌تواند به عوامل مختلفی بستگی داشته باشد. تاکنون بیشتر کتب و مقالاتی که در زمینه تحریم به رشته تحریر درآمده‌اند به بررسی تحریم‌ها و نقض حقوق بشر از منظر کشور واضح تحریم پرداخته و منابع مطالعاتی محدودی به بررسی تحریم‌ها از منظر کشورهای هدف تحریم و ثالث پرداخته‌اند. یکی از مهم‌ترین اقدامات کشورهای هدف تحریم در بُعد داخلی، بررسی ساختارها و مقررات داخلی خود و سپس اصلاح آن بخش از ساختارها و قوانینی است که تشدیدکننده تحریم‌ها بوده و در این مقاله از

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2023.381563.2263

تاریخ دریافت:
۲۵ دی ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:
۲۱ اسفند ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:
۱۵ شهریور ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

آن تحت عنوان خودتحریمی یاد می‌شود. کشورهای ثالث نیز از طریق وضع مقررات انسداد ضمن جلوگیری از نقض حاکمیت خود توسط کشورهای واضع، می‌توانند از اتباع خود که به تجارت با کشور هدف تحریم مشغول هستند حمایت نمایند. در این مقاله تلاش گردیده تا ضمن تبیین نقش و مسئولیت کشورهای اطراف تحریم (واضع، هدف و ثالث) به بررسی ساختارها، قوانین و مقررات کشور هدف تحریم (به‌طور ویژه کشور ایران) و نقش آن در بروز آثار ناشی از تحریم‌ها پرداخته و در پایان نیز راهکارهایی جهت اصلاح و تغییر آنها ارائه نماییم.

کلیدواژه‌ها:

ایران، ایالات متحده آمریکا، تحریم‌های یک‌جانبه، حقوق بشر، خود تحریمی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «ارزیابی آثار سوء تحریم‌های یک‌جانبه بر حقوق بشر»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرامی جناب آقای دکتر پوریا عسکری (استاد راهنمای رساله) بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

عهدیه زنگی اهرمی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحقیق و بررسی، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، تصویرسازی، مدیریت پروژه.
احد باقرزاده: منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.
حمید عزیزی مرادپور: اعتبارسنجی، منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

زنگی اهرمی، عهدیه، احد باقرزاده و حمید عزیزی مرادپور. «نقش کشورهای اطراف تحریم در اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه (با تکیه بر تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده آمریکا علیه ایران)». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۸ (۱۵ شهریور ۱۴۰۳): ۴۹-۸۰.

مقدمه

تحریم‌های یک‌جانبه، تدابیر قهرآمیز (عمدتاً اقتصادی) یک دولت علیه دولت دیگر است که ویرای قطعنامه‌های شورای امنیت، به‌منظور ایجاد تغییر در سیاست‌های کشور هدف وضع می‌گردند.^۱ موارد تحریمی اغلب شامل بخش‌های مختلفی از روابط میان دولت‌ها است که در حوزه اقتصادی بر روابط مالی، پولی، ارتباطات بانکی، خرید و فروش کالا و خدمات وضع می‌گردند و حوزه‌های دیگری همچون سرمایه‌گذاری، انتقال دانش و فناوری، سیاسی و حاکمیتی، آموزشی و ... را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. در حالی که در گذشته، تحریم‌های وضع‌شده بیشتر موضعی و متمرکز بر فعالیت‌های خاص نظامی، تسلیحاتی یا سیاسی بود، ایالات متحده آمریکا طی چند دهه اخیر حجم گسترده‌ای از تحریم‌های یک‌جانبه به‌ویژه تحریم‌های یک‌جانبه ثانویه را عمده‌تاً با هدف «فروپاشی اقتصادی» کشورهای هدف وضع نموده و آثار زیان‌بار حقوق بشری ناشی از این تحریم‌ها را نیز به‌عنوان ابزاری جهت تقویت فشارها به کشورهای هدف مورد استفاده قرار داده است.

شبکه بانکی کشور ایران به‌عنوان یکی از بازوهای تأمین مالی دولت که همواره بخش مهمی از وظایف مربوط به موفقیت‌های برنامه توسعه‌ای کشور را به دوش کشیده است طی سال‌های متتمادی با وضع تحریم‌های بی‌شماری از سوی ایالات متحده هدف قرار گرفته و این امر طی دو دهه اخیر نیز بیش از هر دوره دیگر چشمگیر به نظر می‌رسد. مکانیسم تحریم‌های بانکی به‌گونه‌ای است که به‌طور خودکار منجر به بالا رفتن ریسک سرمایه‌گذاری‌های خارجی و اختلال در سیاست پولی و اقتصادی کشور هدف تحریم شده و آن را با مشکلات عدیده‌ای مانند کاهش منابع ارزی و رشد اقتصادی مواجه می‌نماید. مهم‌ترین کارایی ارتباطات بانکی در عرصه جهانی، نقل و انتقال پول و ارز و در کنار آن ارائه خدماتی همچون صدور اقسام ضمانت‌نامه‌های بانکی و گشایش اعتبارات اسنادی است که نقش مؤثری در تسهیل تجارت بین‌المللی و در نهایت توسعه کشورها دارد؛ از این رو ایجاد محدودیت در ارتباطات بانک‌های خارجی با بانک یا بانک‌های یک کشور (کشور هدف)، علاوه بر ایجاد خلل در نقل و انتقال وجه، عملیات صادرات، واردات، سرمایه‌گذاری خارجی، مالی و به‌تبع خود توسعه و پیشرفت کشور هدف تحریم را تا حد زیادی مختل می‌کند.^۲

۱. حسین آل کججاف و مجتبی انصاریان، «تأثیر تحریم‌های یک‌جانبه و چندجانبه بر ایران از منظر حق بر سلامت شهروندان ایرانی»، حقوق پزشکی، ۸، ۲۹ (۱۳۹۳)، ۱۲.

۲. سیدیچی علوی، «واکاوی ساختار تحریم‌های بانکی آمریکا و الزامات رفع آن در مذاکرات جامع هسته‌ای»، آفاق امنیت، ۷، ۲۵ (۱۳۹۳)، ۱۷۹.

به دلیل ارتباطات تنگاتنگ اقتصادی کشورها در عرصه بین‌المللی و وابستگی آنها به خدمات بانکی، به نظر می‌رسد تحریم‌های بانکی قوی‌ترین نوع از انواع تحریم مالی و اقتصادی است و می‌تواند موجب اختلال تجاری در کشور هدف شود.^۳

فارغ از نوع تحریم‌ها همان‌گونه که می‌دانیم تحریم‌های یک‌جانبه به‌خودی‌خود موجب آثار سوئی نسبت به آحاد ساکنین کشور هدف خواهند بود؛ اما مشخصاً با افزایش سطح همکاری اتباع و شرکت‌های تابع کشورهای ثالث در اجرای این‌گونه تحریم‌ها، شدت تأثیر آن بر کشور هدف افزایش می‌یابد. این در حالی است که اگر تحریم‌ها محدود و منحصر به روابط کشور واضع با کشور هدف تحریم باشد تا حدودی قابلیت کنترل و مدیریت داشته و می‌توان با اعمال راهکارهایی از سوی جامعه جهانی و کشور هدف بخشی از آثار سوء تحریم‌ها را کاهش داد.

در گذشته، تلاش‌هایی برای برقراری نهادهای بین‌المللی در زمینه نظارت بر اثرات حقوق بشری تحریم‌های یک‌جانبه صورت پذیرفته است. یکی از مهم‌ترین آنها، پیشنهاد تأسیس کمیسیون جدید در زمینه تحریم‌های یک‌جانبه و حقوق بین‌الملل است که در سال ۲۰۱۵ توسط آلن پله^۴ مطرح گردید که بر تجربه تاریخی کشور فرانسه و به‌ویژه نقض حقوق بشر در کشورهای تحت استعمار آن در گذشته متمرکز است و محورهای آن امروزه برای سایر بخش‌های جهان نیز موضوعیت دارد.^۵ اگرچه تاکنون جامعه جهانی به کرات در موارد نقض حقوق بشر به‌واسطه تحریم‌های چندجانبه (مبتنی بر قطعنامه‌های شورای امنیت) و حتی یک‌جانبه (به‌طور خاص تحریم‌های وضع‌شده از سوی ایالات متحده) تا حدودی موضعی فعال پیش گرفته است، اما بررسی ابعاد حقوقی تحریم‌ها می‌تواند منتج به شناسایی و اثبات موارد نقض قوانین بین‌المللی و حقوق مسلم و تعریف‌شده بین‌المللی شهروندان کشورهای تحت تحریم گردد. حقوق نقض‌شده اشخاص از طریق تمرکز بر جنبه‌های اجتماعی مانند حق حیات، حق برخورداری از غذا، حق سلامت جسمی، روانی و معنوی، حق برخورداری از محیط سالم و هوای پاک، حق بهداشت و حق درمان قابل پیگیری است.^۶

در این پژوهش از یک سو در پی دستیابی به پاسخی قانع‌کننده در خصوص ارتباط قوانین، مقررات و

3. Gary Hufbauer et al, *Economic Sanctions Reconsidered* (Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007), 34.

4. Alain Pellet

5. Pierre Michel Eisemann, *Annuaire de l'Institut de droit international*, Vol. 76 (Paris: Pedone, Session de Tallinn, 2016), 871.

۶. سعیدرضا عاملی و ابراهیم محسنی آهویی، فقدان مشروعیت قانونی - بین‌المللی تحریم و نقض حقوق بشر (لندن: مؤسسه اسلامی حقوق بشر، ۲۰۱۸)، ۲۰.

ساختار داخلی دولت هدف تحریم (به‌طور خاص کشور ایران) در میزان اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه و از سوی دیگر درصد احراز نقش کشورهای ثالث در میزان بروز آثار سوء حقوق بشری ناشی از تحریم‌های یک‌جانبه ثانویه هستیم و در پایان بر آن هستیم تا راهکارهایی را جهت کاستن از آثار سوء تحریم‌ها بر رعایت حقوق بشر در کشورهای هدف ارائه نماییم.

اهمیت و ضرورت این پژوهش و پژوهش‌هایی از این قبیل در ارائه الگوهای مدیریت صحیح در کشورهای هدف تحریم است. همین وجه مشخصه خاص باعث می‌شود که برخی از کشورها علی‌رغم مواجهه با تحریم‌های یک‌جانبه، ضمن مدیریت شرایط موجود، نه‌تنها اقتصاد خود را از فروپاشی نجات داده بلکه مردم خود را از مواجهه با آثار شدید حقوق بشری برهانند.

۱ - نقش و مسئولیت کشورهای هدف تحریم در بروز آثار سوء حقوق بشری تحریم‌های یک‌جانبه

کشورهای واضع تحریم علی‌رغم آگاهی از آثار سوء تحریم‌ها بر میزان رعایت حقوق بشر در کشورهای هدف، اغلب معتقد به عدم ارتباط و در برخی موارد کمرنگ بودن نقش اقدامات خود در بروز این آثار بوده و همواره تلاش کرده‌اند بار عمده این مسئولیت را متوجه طبقه حاکمیتی کشورهای هدف نموده و از قبول مسئولیت در این زمینه شانه خالی کنند.^۷ دو واقعیت غیرقابل انکاری که باید آن را پذیرفت این است که نخست حذف کامل تحریم‌های یک‌جانبه از ادبیات بین‌الملل امری تا حد زیادی غیرممکن است و دوم اینکه تحریم‌ها کم‌وبیش آثار سوء خود را بر اقتصاد، بهداشت، حقوق بشر و ... کشورهای هدف خواهند گذاشت؛ بنابراین، این دولت‌های هدف هستند که می‌بایست به‌منظور پیشگیری از بروز آثار سوء تحریم‌ها بر ساکنین سرزمین تحت حاکمیت خود، نسبت به شناسایی و رفع نقاط ضعف و کاستی‌های موجود در قوانین ساختار داخلی کشور خود اقدام نمایند.

طی سالیان متمادی، واکنش کشورهای هدف تحریم در مواجهه با تحریم‌های یک‌جانبه، عمدتاً به دو صورت نمود پیدا کرده است و هر کدام از این واکنش‌ها نتایج متفاوتی را به همراه داشته است که در ذیل به بررسی و آثار ناشی از آن خواهیم پرداخت.

۱-۱ - موضع انفعالی

۷. ریچارد نفیو، هنر تحریم‌ها - نگاهی از درون میدان، ترجمه و تحقیق مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷)، ۱۳.

برخی از کشورهای هدف در برابر تحریم‌های یک‌جانبه وضع‌شده موضع انفعالی اتخاذ نموده و آن را به‌عنوان عاملی خارج از حیطه اختیاراتشان پذیرفته‌اند. تجربه چند دهه گذشته نشان می‌دهد که این موضع عمدتاً منجر به تسلیم شدن کشور هدف در برابر خواسته‌های کشور واضع تحریم، تزلزل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و در پاره‌ای از موارد منجر به فروپاشی حکومت کشور هدف گردیده است. کشور ونزوئلا را شاید بتوان یک نمونه عینی و ملموس این دسته از کشورها دانست که اگرچه تاکنون به مرز فروپاشی نرسیده است لیکن به دلیل عکس‌العمل نه‌چندان مطلوب دولت این کشور در مواجهه با سلسله تحریم‌های ایالات متحده آمریکا، طی سالیان اخیر بیشترین میزان تورم اقتصادی را در میان کشورهای جهان تجربه کرده و اقتصاد این کشور تا حد زیادی متزلزل گردیده است. بر اساس آمارهای صندوق بین‌المللی پول در چندماهه ابتدایی سال ۲۰۲۱ میلادی، کشور ونزوئلا با نرخ تورم ۳۰۱۲ درصدی در رتبه اول کشورهای جهان قرار دارد. از سوی دیگر نیکولاس مادورو^۸ در جلسه مجازی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در ۲۲ فوریه ۲۰۲۱، مدعی شد که تحریم‌های یک‌جانبه منجر به از دست دادن ۳۰ میلیارد دلار درآمد نفتی بالقوه شده است که این امر توانایی دولت در واکنش به کووید ۱۹ را مختل کرده است.^۹

۱-۲- موضع فعال

در مقابل برخی دیگر از کشورها علی‌رغم استفاده از کلیه ظرفیت‌های قانونی در جهت طرح اقدامات تقابلی علیه کشورهای واضع تحریم، با علم و آگاهی از عوامل مؤثر بر تشدید آثار تحریم‌ها تلاش می‌کنند قوانین و ساختارهای خود را با تحریم‌ها منطبق ساخته و در پی ارائه راهکارهایی جهت کاهش آثار سوء ناشی از تحریم‌ها باشند. اگرچه این واکنش در مقایسه با موضع نخست معقول و منطقی‌تر است لیکن تجربه نشان می‌دهد که هر تلاشی از سوی کشورهای هدف تحریم در این راستا الزاماً موفقیت‌آمیز نبوده و موفقیت آنها در این عرصه به عوامل زیادی بستگی دارد که در ادامه به تفصیل برخی از مهم‌ترین آنها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

به نظر می‌رسد کشورهای روسیه و چین شاخص‌ترین کشورهای قابل ذکر در این دسته هستند که علی‌رغم در امان نبودن از تحریم‌های متعدد وضع‌شده از سوی ایالات متحده در سال‌های اخیر، به پشتوانه ثبات و زیرساخت‌های مناسب اقتصادی و همچنین اقدامات مناسب خود در مقابله با تحریم‌ها،

8. Nicolas Maduro

9. "International Monetary Fund" last modified December 7, 2022, Available at <https://www.imf.org/en/Countries/VEN>.

آسیب و گزند کمتری را از تحریم‌های وضع‌شده علیه خود متحمل گردیده‌اند.

۲- عوامل اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه

همان‌گونه که در ابتدای این مقاله عنوان شد، همواره نباید آثار تحریم‌ها را متناسب به فعل کشورهای واضع تحریم دانست و مسئولیت ناشی از آن را تماماً به این کشورها منتسب نمود؛ زیرا قبل از هر چیز کشورهای هدف تحریم به‌طور ذاتی متعهد به تأمین و مراعات حقوق بشر در قبال ساکنین سرزمین خود هستند و این تعهدات به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین تکالیف دولت‌ها تلقی می‌گردد؛ بنابراین دولت‌های هدف به‌صرف اینکه تحت تحریم‌های یک‌جانبه قرار گرفته باشند، نمی‌توانند از زیر بار تعهدات حقوق بشری خود نسبت به ساکنین سرزمین خود شانه خالی نمایند؛ اما به‌طور کلی در میزان اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه همواره عوامل متعددی دخیل هستند که در ذیل به مهم‌ترین آنها اشاره خواهیم کرد:

۲-۱- مدت‌زمان وضع تحریم‌ها

یکی از مهم‌ترین عوامل اثربخشی تحریم‌ها در خصوص کشورهای هدف، مدت‌زمان وضع تحریم‌ها است. برخی از تحلیلگران معتقد هستند که طولانی‌تر شدن مدت‌زمان اعمال تحریم‌ها احتمال موفقیت آنها را به میزان قابل توجهی افزایش خواهد داد. از دیدگاه این افراد اگرچه طولانی شدن مدت اعمال تحریم‌ها ممکن است هزینه کشورهای واضع در دستیابی به هدف را افزایش دهد، اما در واقع برخی از تحریم‌ها برای اثربخشی لازم، مدت‌زمان طولانی‌تری را لازم خواهند داشت. در مقابل عده‌ای دیگر بر این باور هستند که طولانی‌تر شدن مدت‌زمان تحریم‌ها منجر به کاهش اثربخشی آنها خواهد گردید، زیرا افزایش این عامل می‌تواند تا حدودی تطابق‌پذیری کشورهای هدف را با تحریم‌های وضع‌شده به دنبال داشته باشد.^{۱۰} مطابق این دیدگاه، تحریم‌های موفقیت‌آمیز عمدتاً برای مدت‌زمان کوتاهی وضع می‌گردند و نیازی به استمرار آنها نخواهد بود؛ بنابراین چنانچه رسیدن به هدف در کوتاه‌مدت حاصل نگردد، احتمال کمتری وجود خواهد داشت که این هدف با گذشت زمان حاصل گردد.^{۱۱} از دیگر دلایل طرفداران این دیدگاه در راستای اثبات عدم موفقیت تحریم‌های طولانی‌مدت این است که نخست واضعان تحریم حتی پس از تشخیص عدم کارایی تحریم‌ها، تمایلی به ترک آن ندارند و دوم به دلیل دشواری همراه کردن

10. M. S. Daoudi and M. S. Dajani, *Economic Sanctions: Ideals and Experience* (London; Boston: Routledge & Kegan Paul, 1983), 69.

11. Makio Miyagawa, *Do Economic Sanctions Work?* (New York: St. Martin's Press, 1992), 87.

سایر کشورها در تبعیت از تحریم‌های وضع‌شده علیه کشور هدف، حفظ این شرایط برای کشورهای واضع دشوار خواهد بود.^{۱۲} با توجه به اینکه عامل مدت‌زمان وضع تحریم یکی از عواملی است که عمدتاً در اختیار کشورهای واضع تحریم بوده و کشورهای هدف دخل و تصرف کمتری در تعیین آن دارند، کشورهای هدف می‌توانند از طریق کاهش وابستگی خود به زمینه‌های مورد تحریم تا حدودی اثرات آن را کاهش داده و از این طریق کشور واضع را مجاب به عدم کارایی لازم تحریم‌های وضع‌شده و در نهایت تغییر موضع کشور واضع نمایند. ریچارد نفیو^{۱۳} یکی از مسئولین طراحی تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران در دوران ریاست جمهوری اوپاما، در کتاب خود تحت عنوان هنر تحریم‌ها ضمن استفاده از تعبیر درد در خصوص احساس کشورهای هدف تحریم در قبال تحریم‌ها بیان داشته است که واژه درد از یک سو نشان‌دهنده هدف تحریم‌ها است و از سوی دیگر به‌نوعی محدودیت ذاتی آنها به شمار می‌آید؛ زیرا اگرچه در وهله اول تجربه کردن درد برای افراد اغلب ناخوشایند است، اما همین درد به مرور زمان قابل انطباق‌پذیری و مدیریت است.^{۱۴}

۲-۲- نوع، جنس و هدف تحریم‌ها

از دیگر عوامل دخیل بر اثربخشی تحریم‌ها، نوع، جنس و هدف تحریم‌های وضع‌شده در خصوص کشور هدف است. یکی از دلایل تمایل دولت‌ها به استفاده از تحریم در قیاس با جنگ‌های نظامی، جلوگیری از بروز آثار مخرب ملموس و عینی جنگ است که البته این موضوع متقابلاً مورد استقبال دولت‌های هدف تحریم نیز می‌تواند باشد؛ زیرا مقابله با تحریم‌ها و آثار مخرب اقتصادی ناشی از آن به هر میزان هم که باشد اغلب قابل تحمل‌تر از تحمیل شدن خسارات انسانی، اقتصادی، مادی و معنوی ناشی از جنگ است.^{۱۵} همچنین با توجه به هزینه بالای وضع تحریم و نظارت بر حسن اجرای آن برای کشورهای واضع تحریم، همواره این کشورها در برنامه‌های تحریمی خود علیه کشورهای هدف به مسئله نوع تحریم و میزان آثار آن بر کشور هدف تحریم توجه بسیار دارند.

هر تحریم زائیده اتاق فکری است که قبل از تولد آثار ناشی از آن توسط کشور واضع مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. به‌طور مثال تحریم کشور ایران از فروش نفت خام در سال ۲۰۱۸ توسط ایالات

12. David Leyton-Brown, *The Utility of International Economic Sanctions* (New York: St. Martin's Press, 1987), 45.

13. Richard Nephew

۱۴. نفیو، پیشین، ۱۳.

۱۵. همان، ۱۴.

متحدہ با علم و آگاهی از اهمیت فروش نفت بر اقتصاد کشور ایران و همچنین آگاهی از آثار مخرب تحریم فروش نفت بر اقتصاد، بهداشت، حقوق بشر و ... وضع گردیده است.

تحریم اغلب بانک‌های دولتی و خصوصی و به‌ویژه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران توسط آمریکا که منتج به قطع دسترسی آنها به شبکه جهانی سوئیفت گردیده حاصل مدت‌ها بررسی در اتاق فکر تحریم ایالات متحده است؛ بنابراین علی‌الاصول نمی‌توان قائل به عدم آگاهی کشورهای واضع تحریم از آثار قابل بروز تحریم‌ها بود. با توجه به اینکه بخش عمده تحریم‌های وضع شده علیه کشورهای هدف عمدتاً از نوع تحریم‌های مرتبط با واردات و صادرات است، این‌گونه از تحریم‌ها نه‌تنها منجر به کاهش دارایی ملی کشورهای هدف تحریم می‌گردند، بلکه محدود کردن واردات و صادرات به‌تبع می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری به اقتصاد، اشتغال، سلامت و سایر حوزه‌های حقوق بشری کشورهای هدف وارد سازد. متأسفانه باید پذیرفت که آثار سوء چنین تحریم‌هایی شهروندان عادی را بیشتر از طبقه حاکمیتی کشورهای هدف که تصمیم‌گیری‌های کلان کشور نیز در اختیار آنان است، تحت فشار قرار می‌دهد. شاید بارزترین نمونه‌های قابل ذکر در این خصوص را بتوان تحریم‌های وضع شده علیه کشورهای هائیتی، عراق، صربستان و حتی ایران عنوان نمود که این تحریم‌ها مشکلات بسیاری را بر آحاد مردم این کشورها در قیاس با طبقه حاکمیتی که هدف واقعی تحریم‌ها بوده‌اند تحمیل نموده است. اگرچه برخی معتقد هستند که چنین تحریم‌هایی نه‌تنها نمی‌توانند منتج به نتیجه موردنظر کشورهای واضع گردد، بلکه حتی می‌تواند انگیزه ایجاد جبهه‌های مقاومت ملی در برابر فشارهای خارجی را نیز افزایش دهد؛^{۱۶} این در حالی است که به نظر می‌رسد، تحریم‌های مالی و اقتصادی مؤثرتر از سایر انواع تحریم‌ها هستند؛ زیرا اگرچه این‌گونه تحریم‌ها در وهله اول منجر به ورود خسارت و لطمات جدی به آحاد مردم کشورهای هدف می‌گردند، لیکن با توجه به محدودیت‌های ایجادشده در رفع نیازهای مردم، تداوم این امر می‌تواند تأثیر مستقیم و فوری در جهت اعمال فشار به طبقه حاکمیتی داشته باشد.^{۱۷} مطابق این دیدگاه زمانی که تمرکز نهایی تحریم‌ها مبتنی بر ایجاد ضرر و زیان در گروه‌های منتسب به طبقه حاکمیتی شود، به احتمال فراوان مؤثرتر خواهد بود.^{۱۸}

16. Johan Galtung, *On the Effects of International Economic Sanctions, With Examples from the Case of Rhodesia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1967), 95.

17. William Kaempfer & Anton Lowenberg, *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective -Political Economy of Global Interdependence* (Texas: Westview Press, 1992), 89.

18. Clifton Morgan & Valerie Schwebach, *Economic sanctions as an instrument of foreign policy: The role of domestic politics* (Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association Washington DC, January 9-12, 1993), 82.

از میان انواع تحریم‌های یک‌جانبه تحریم‌های مرتبط با شبکه بانکی ضربات شدیدی بر اقتصاد و به تبع آن بر سایر زیرساخت‌های کشورهای هدف وارد می‌سازد؛ زیرا ممنوعیت از خدمات بانکی مانند خدمات موسسه سوئیفت، در فرایندهای تجاری و واردات کالاهای ضروری نیز اختلال ایجاد می‌کند. به عبارت دیگر شانس موفقیت و اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه، با استفاده از اهرم تحریم مالی افزایش می‌یابد؛ زیرا در صورتی که کشوری همچون ایران از واردات کالایی منع شود حتی اگر قادر به یافتن مسیری جایگزین برای واردات همان کالا باشد، ممنوعیت نقل و انتقال منابع ارزی لازم مانعی بزرگ بر سر راه کشور هدف خواهد بود و به همین دلیل است که ایالات متحده آمریکا همواره در تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی خود از ترکیب تحریم‌های تجاری و مالی استفاده می‌کند.^{۱۹}

در سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ خرد جمعی یا همان افاق فکر تحریم و اشنگتن تشخیص داد که وضع تحریم‌ها در خصوص واردات بنزین و دیگر محصولات فنی و بنزینی خواهد توانست که دولت ایران را از پای درآورد. به همین دلیل مارک کرک^{۲۰} نماینده جمهوری خواه وقت مجلس سنای آمریکا که یکی از طرفداران سرسخت تحریم ایران است در سال ۲۰۱۰ میلادی مدعی شد که تحریم بنزین در مورد ایران چنان آثار و خیمی بر این کشور خواهد داشت که سران این کشور را متقاعد کند نه تنها برنامه هسته‌ای را کنار گذاشته بلکه سایر فعالیت‌های پنهانشان را نیز متوقف نماید؛ بنابراین تحریم واردات بنزین ایران در قانون سیسادا^{۲۱} لحاظ و در ژوئیه سال ۲۰۱۰ میلادی این تحریم به قانون تبدیل شد.^{۲۲} دولت ایران در آن برهه از زمان با در پیش گرفتن موضعی فعال ضمن مدیریت تحریم‌های وضع شده از سوی ایالات متحده نسبت به بازطراحی و اصلاح پالایشگاه‌های خود اقدام نمود تا نیاز کشور به بنزین را تأمین نماید. اگرچه نتیجه این کار تولید بنزینی بود که از کیفیت چندان مناسبی برخوردار نبوده و منجر به افزایش آلودگی هوا و به خطر افتادن سلامت ساکنین ایران گردیده است، اما به هر روی ایران توانست از این بحران به سلامت عبور کند.^{۲۳}

۲-۳- روابط اقتصادی کشورهای اطراف تحریم

۱۹. کاظم یوری و رضا محسنی، «آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی»، مجلس و پژوهش، ۱۶، ۶۱ (۱۳۸۸)، ۳۵.

20. Mark Kirk

21. Sisada Law

۲۲. تحریم ایران؛ آنچه تحلیلگران از فرصت بودن تحریم می‌گویند؟، ۱۹/۱۱/۱۳۹۸، دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=44851>

۲۳. نفیو، پیشین، ۶۸-۶۹.

امروزه گسترش روابط اقتصادی و به تبع آن وابستگی کشورهای در حال توسعه به کشورهای توسعه‌یافته این امکان را فراهم آورده که کشورهای توسعه‌یافته از این وابستگی گاهی در جهت دستیابی به اهداف سیاسی خود استفاده نمایند. متداول‌ترین شیوه بهره‌گیری از وابستگی اقتصادی، اعمال فشار بر کشور هدف و تغییر مواضع آنها در مواقعی است که این کشورها تهدیدی برای کشورهای بزرگ‌تر محسوب می‌شوند. میزان وابستگی اقتصادی کشور هدف تحریم به کشور واضع تحریم نقش کلیدی در میزان بروز و ظهور آثار سوء تحریم‌ها بر ساکنین کشور هدف دارد. بدین معنا که افزایش وابستگی منجر به افزایش اثربخشی تحریم‌ها و بالعکس کاهش این وابستگی موجب کاهش تأثیر تحریم‌ها می‌گردد. در این میان عامل دیگری به نام وصف ثانویه تحریم‌ها وجود دارد که ترکیب آن با عامل فوق‌الذکر می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر میزان اثربخشی تحریم‌ها داشته باشد. به عبارت روشن‌تر چنانچه تحریم‌های واجد وصف، ثانویه بوده و کشورهای ثالث نیز دارای روابط مالی و تجاری قابل توجهی با کشور هدف باشند، مشخصاً بروز و ظهور آثار سوء ناشی از تحریم با شدت بیشتری ظهور و بروز خواهد کرد.^{۲۴} به‌عنوان مثال اگرچه تحریم‌های وضع‌شده علیه کشور ایران پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ واردات بسیاری از کالاها از ایالات متحده را متوقف نمود، لیکن آثار سوء حقوق بشری ناشی از تحریم‌ها کمتر احساس می‌شد. در حالی که به موازات تغییر سیاست‌های تحریمی ایالات متحده و وادار کردن سایر کشورها به همراهی با سیاست‌های تحریمی این کشور شرایط قدری پیچیده‌تر گردید. عمده نگرانی‌های جامعه جهانی هم‌ناشی از نقض حقوق بشر در کشورهای هدف از این منظر است. به نقل از برد شرمین^{۲۵} نماینده کنگره آمریکا در نشست غیرعلنی آپیک، گرایش ایالات متحده به تحریم‌های ثانویه، به‌منظور تشدید فشارهای اقتصادی و تقویت نارضایتی‌های داخلی در ایران انجام گرفته است. در واقع کنگره آمریکا پس از اینکه به این نتیجه رسید که تحریم‌های یک‌جانبه مانند گذشته کارایی و اثربخشی لازم جهت تحت فشار قرار دادن کشورهای هدف (به‌طور خاص ایران) را ندارند، در ژوئیه ۲۰۱۰ تحریم‌های ثانویه را طراحی و وضع کرد. بر اساس این قانون، کلیه بانک‌های ایرانی مرتبط با موضوعات اشاعه تسلیحات هسته‌ای و حمایت از تروریسم که هدف تحریم‌های اولیه ایالات متحده باشند، مشمول تحریم ثانویه بانکی نیز قرار خواهند گرفت؛ بنابراین به‌طور منطقی اغلب بانک‌های کشور واضع تحریم و کشورهای

24. Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the Negative Impact of Unilateral Coercive Measures on the Enjoyment of Human Rights (Thirty-Ninth Session, 10-28 September 2018), 10.

25. Brad Sherman

ثالث راغب به تعامل با بانک‌های کشور هدف نخواهند بود.^{۲۶} تحریم‌های ثانویه به دلیل مکانیسم خود و اثری که در اعمال فشار به کشور هدف تحریم دارند تا حد زیادی موفق عمل کرده و شاید به همین دلیل است که تاکنون موج وسیعی از تحریم‌های ثانویه مبتنی بر ممانعت از دسترسی به دلار از سوی ایالات متحده علیه ایران وضع گردیده است.^{۲۷}

از ابتدای سال ۲۰۱۲ میلادی با وضع این نوع از تحریم‌ها علیه بانک مرکزی ایران، به تدریج پرداخت‌های ارزی و دیگر حوزه‌های اقتصادی ایران نیز هدف تحریم‌ها قرار گرفته و مجموعه تحریم‌های اولیه و ثانویه وضع شده علیه ایران، مجموعه‌ای از شدیدترین تحریم‌های یک‌جانبه را ایجاد کرده است که به گفته رئیس‌جمهور وقت و مقامات وزارت خزانه‌داری آمریکا، تاکنون علیه هیچ کشور دیگری وضع نشده است. متخصصان امر این شکل از تحریم‌ها را فقط با تحریم‌های همه‌جانبه سازمان ملل علیه کشورهای لیبی و عراق قابل قیاس دانسته و معتقدند تحریم‌های وضع شده علیه ایران در حال حاضر به هدفی راهبردی در سیاست خارجی آمریکا تبدیل شده است.^{۲۸}

۲-۴- ضعف در قوانین و مقررات داخلی کشورهای هدف تحریم

کشورهای واضع تحریم به منظور حصول اطمینان از اثربخشی تحریم‌های وضع شده علیه کشورهای هدف عمدتاً پیش از وضع تحریم‌ها به شناسایی نقاط ضعف، نواقص و کاستی‌های موجود در قوانین و مقررات این کشورها می‌پردازند تا بتوانند بیشترین بهره را در کوتاه‌ترین زمان ممکن از تحریم‌ها ببرند. به طور مثال در کشوری مانند ایران، نظام اقتصادی طی سالیان متمادی از عیوبی رنج می‌برده است که تحریم‌ها فقط آنها را آشکار ساخته است.^{۲۹} به عبارت بهتر تحریم‌ها در کنار تبعات منفی بی‌شماری که در کشورهای هدف به بار خواهند آورد می‌توانند به‌مثابه ایجاد یک فرصت برای کشور هدف در راستای شناسایی بهتر نقاط ضعف نواقص و کاستی‌های موجود در قوانین داخلی قلمداد شوند. قوانین، مقررات و ساختارهای معیوب و نامناسب در کشورهای هدف تحریم به واسطه نقشی که در بروز و ظهور آثار سوء

۲۶. نفیو، پیشین، ۱۷.

27. Hufbauer, Op. Cit. 59.

28. Barbara Slavin, Iran Sanctions: Preferable to War but No Silver Bullet (Washington: Atlantic Council Iran Task Force, 2011), 6.

۲۹. به طور مشخص تحریم‌ها (اعم از یک‌جانبه و چندجانبه) کشورهای دارای اقتصاد تک‌محصولی را در قیاس با کشورهای متکی بر اقتصاد چندمحصولی، بیشتر تحت‌الشعاع قرار خواهند داد؛ زیرا وضع تحریم از سوی کشور واضع در خصوص یک بخش از اقتصاد کشور هدف، همواره سهل‌تر و کم‌هزینه‌تر از وضع قواعد تحریمی علیه بخش‌های مختلف اقتصاد کشور هدف است.

حقوق بشری ناشی از تحریم در کشور هدف ایفا می‌کنند مصداق بارز خودتحریمی بوده و در ادامه بخش عمده مسئولیت نقض حقوق بشر ناشی از تحریم را متوجه کشور هدف خواهند کرد.

در برخی از مواقع نیز اگرچه قوانین و مقررات موجود در شرایط عادی و به صورت صحیح وضع گردیده‌اند، اما در شرایط تحریم ضمن از دست دادن کارایی لازم خود به نوعی دست‌وپاگیر هم می‌شوند و این مهم نیز از مصادیق خودتحریمی تلقی می‌گردد.^{۳۰}

با توجه به مراتب پیش‌گفته به نظر می‌رسد یکی از ساده‌ترین و کم‌هزینه‌ترین روش‌های موجود برای کشورهای هدف در مواجهه با تحریم، شناسایی ساختارهای معیوب، قوانین ناکارآمد یا نامتناسب با شرایط تحریم و سپس بازطراحی، بازنویسی یا اصلاح آنها متناسب با شرایط موجود است. به عنوان مثال، به واسطه تحریم‌های سنگین وضع شده از سوی ایالات متحده علیه ایران و همچنین تعیین مجازات‌های سنگین در خصوص سازمان‌ها، افراد و کشورهای ثالث ناقض تحریم، تقریباً کمتر کشور یا شخصی متمایل به انجام هرگونه معامله رسمی به مقصد ایران است. کشورها و اشخاص طرف معامله با طرف ایرانی در مواجهه با این شرایط عمدتاً از معامله با طرف‌های ایرانی امتناع ورزیده و یا از طریق افراد و کشورهای ثالث به صورت کاملاً ناشناس اقدام به معامله با طرف‌های ایرانی می‌نمایند.^{۳۱}

قوانین و مقررات سخت‌گیرانه ناظر بر تجارت بین‌المللی در میان کشورها از جمله ارائه اسناد بازرگانی بین‌المللی جهت گشایش اعتبار اسنادی، حواله‌های ارزی، ترخیص کالاها از گمرکات و ... از جمله قوانینی هستند که اگرچه ممکن است در شرایط عادی عاری از هرگونه نقص به نظر برسند، اما به گواه برخی از صاحب‌نظران در شرایط تحریم تا حدودی زمینه خودتحریمی را تشدید می‌نمایند. به طور مثال در کشور ایران کلیه دستگاه‌های ذی‌صلاح بر اساس قوانین و مقررات موجود مکلف به اخذ کلیه اسناد و مدارک لازم از واردکنندگان کالا هستند و عدم ارائه برخی از این اسناد به هر دلیلی هم که باشد، واردکنندگان را با اتهام قاچاق کالا و ارز مواجه می‌سازد.^{۳۲}

مکلف نمودن دستگاه‌ها به اجرای دقیق این قوانین سخت‌گیرانه همچون قانون اصلاح قانون

۳۰. به طور مثال بسیاری از قوانین و مقررات مربوط به حوزه واردات و صادرات کشور در حالت عادی به طور صحیحی وضع گردیده‌اند و در صورت عدم مواجهه کشور با تحریم‌ها، دارای کارایی لازم خواهند بود؛ اما تحریم‌ها به مثابه شرایطی خاص و استثنایی، همین قوانین را به اهرمی جهت اعمال فشار مضاعف تبدیل نموده‌اند.

۳۱. سعید غلامی باغی، راهکار رفع برخی پیامدهای منفی تحریم اقتصادی برای واردکنندگان کالا، گزارش تجویزی (تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷)، ۵.

۳۲. همان، ۶.

مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱/۰۱/۲۰ در شرایط تحریم می‌تواند کشور را با چالش‌های جدی در تأمین کالاهای مورد نیاز خود مواجه کند. روند افزایشی حجم پرونده‌های مربوط به عدم رفع تعهد ارزی و شکایات مربوط به قاچاق کالا و ارز طی سال جاری می‌تواند گواه روشنی بر این ادعا باشد. بر اساس آمار منتشرشده توسط سازمان تعزیرات تنها در چهارماهه نخست سال ۱۴۰۱ تعداد ۲۸۲ هزار و ۸۰۳ فقره پرونده در شعب سازمان تعزیرات تشکیل و ۲۷۸ هزار و ۶۷۸ فقره به ارزش ۱۴۳ هزار میلیارد و ۹۸۳ میلیون ریال مختومه شده است. در میان آمار ارائه‌شده تعداد ۱۸ هزار و ۹۰۴ پرونده در حوزه بهداشت، دارو و درمان تشکیل شده که ۱۸ هزار و ۵۸۶ پرونده با محکومیت ۴۶۵ میلیارد ریالی متخلفان مختومه شده است. این حجم از پرونده‌های مطروحه علیه واردکنندگان حوزه بهداشت، دارو و درمان که بخش قابل توجهی از آن نیز به علت محدودیت‌های واردکنندگان در ارائه اسناد لازم جهت رفع تعهد ارزی است در آینده‌ای نه‌چندان دور می‌تواند منتج به کاهش جدی تعداد واردکنندگان باتجربه در این زمینه و در نتیجه آن ورود فشار مضاعف به مردم کشور گردد. همچنین در حوزه قاچاق کالا و ارز هم در چهارماهه نخست سال ۱۴۰۱ تعداد ۳۸ هزار و ۹۴۳ فقره پرونده تشکیل و تعداد ۳۷ هزار و ۵۹۰ فقره پرونده با محکومیت ۴۷ هزار و ۵۰۵ میلیارد ریالی متخلفان مختومه شده است.^{۳۳}

بررسی اجمالی قوانین و مقررات داخلی کشور به‌خصوص قوانین و مقررات مصوب در حوزه واردات، صادرات و گمرکات، پولی و بانکی کشور از جمله قوانین و مقررات مربوط به اخذ گواهی مبدأ، قوانین ناظر بر بازرسی قبل از حمل کالا در کشور صادرکننده و ... از یک سو و بررسی انواع تحریم‌های وضع‌شده از سوی ایالات متحده علیه ایران به‌خوبی بیانگر این واقعیت است که بیشتر تحریم‌ها نیز با استفاده از ضعف‌های موجود در همین حوزه وضع و اجرایی شده‌اند. از این رو یکی از موارد حائز اهمیت که در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد نقش تصویب قوانین داخلی کشور هدف متناسب با شرایط تحریم است.

۲-۴-۱- اصلاح یا تصویب قوانین داخلی جدید متناسب با شرایط تحریم

همان‌گونه که پیش‌تر نیز بیان گردید به‌طور طبیعی و معمول قوانین و مقررات کشورها برای اعمال در شرایط عادی تصویب و به‌موقع اجرا گذاشته می‌شوند. لذا این موضوع که برخی از قوانین و مقررات در شرایط وضع تحریم کارایی مطلوبی نداشته باشند تا حدودی طبیعی و قابل درک خواهد بود. به‌عنوان

33. "Statistics of the first 4 months of 1401, goods and currency smuggling", last modified December 20, 2022, Available at <https://www.tazirat.gov.ir/module/News/Shownews/page-1414/index.aspx?NewsId=117256&>.

مثال در سال ۲۰۱۹ میلادی ایالات متحده با وضع محدودیت‌های بی‌سابقه‌ای در خصوص هرگونه معامله نفتی کشورهای جهان با ایران، صادرات و در نهایت درآمدهای این محصول را برای ایران به حد قابل ملاحظه‌ای کاهش داد.^{۳۴} بنابراین با توجه به وابستگی بسیار بالای بودجه ایران به درآمدهای حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی، اصلاح منابع و قوانین بودجه‌ای کشور یکی از ضروری و حیاتی‌ترین الزامات قانونی در حوزه قوانین و مقررات داخلی به نظر می‌رسید.

صنعت بانکداری نیز یکی دیگر از حوزه‌های مهمی است که نخست به دلیل ارتباط تنگاتنگ با سایر حوزه‌ها و دوم به دلیل تحریم‌های یک‌جانبه بی‌شماری که طی سالیان اخیر به خود دیده است می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تحریم‌های بانکی به لحاظ ماهیت متحول گردید. به طوری که تحریم‌های جدیدی علیه بانک مرکزی اعمال شد و حتی با قطع خدمات سوئیفت، سیستم بانکداری بین‌المللی ایران را متأثر ساختند.^{۳۵} از این رو در نظام بانکی کشور به‌منظور تقلیل اثرات تحریم‌های مالی و پاسخگویی به نیاز نقل و انتقالات بین‌المللی، استفاده از روش قدیمی حواله جایگزین گردید. نتیجه این افزایش محدودیت‌ها در روابط کارگزاری و کانال‌های پرداخت در کنار عدم اعتماد بانک‌های مورد اعتماد فروشندگان خارجی باعث شد که بخش عمده‌ای از اعتبارات اسنادی کشور مسدود شود. در حقیقت به نظر می‌رسد مشکلات عدیده موجود در صنعت بانکداری ایران فقط نشئت‌گرفته از تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده آمریکا نبوده و تا حدودی متأثر از نارسایی‌های قانونی کشور در این حوزه است و اصلاح قوانین این حوزه می‌تواند تا حدودی به کاهش مشکلات حوزه بانکی کمک نماید. به همین دلیل در ذیل به برخی از قوانین و مقررات کشور که به نظر می‌رسد اصلاح یا تغییر آنها تا حدودی از مشکلات ناشی از تحریم بکاهد اشاره خواهیم کرد.

1-1-4-2 اصلاح ساختار و قوانین حوزه گمرکی (صادرات و واردات کالا)

ساختارها، قوانین و مقررات حوزه گمرکی که همواره انتظار می‌رود در راستای خدمت‌رسانی به آحاد جامعه عمل نمایند برخی از اوقات به دلیل وقایع غیرقابل پیش‌بینی همچون تحریم‌ها می‌توانند به‌عنوان مانعی بر سر راه واردات و صادرات کالاها (به‌ویژه کالاهای اساسی) مورد نیاز مردم قلمداد شوند. به‌عنوان

34. Seyyed Reza Nakhli, Monireh Rafat, Rasul Bakhshi Dastjerdi & Meysam Rafei, "Oil sanctions and their transmission channels in the Iranian economy: A DSGE model", *Resources Policy*, 70, (2021), 5.

۳۵. سیدنورانی، سیدمحمدرضا، مرتضی عبادی، امراه امینی و محمدتقی تقوی فرد، «بررسی تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر کارایی بانک‌های ایران»، مطالعات راهبردی بسیج، ۲۲، ۸۳ (۱۳۹۸)، ۱۳۴.

مثال برخي از فعالان اقتصادي^{۳۶} كشور تا ۳۰ مورد از مشكلات و معايب اين حوزه را برشمرده‌اند كه برخي از مهم‌ترين آنها عبارت‌اند از: ارزش غيرواقعي پايه کالا در گمرك، نبود امكان ترخيص درصدي کالا براي شركت‌هاي توليدكننده، هزينه‌هاي بالاي نگهداري و انبارداري، سقف و سابقه واردات براي واردات ماشين‌آلات، مواد اوليه و قطعات خطوط توليدي، بي‌توجهي به فسادپذيري كالاي خاص، ضعف زيرساخت‌ها در گمرك و سيستم‌هاي الكترونيكي، بروكراسي‌هاي اداري زائد، ممنوعيت‌ها و محدوديت‌هاي ناگهاني در امر واردات، مشكل پذيرش ضمانت‌نامه‌ها در اجرائي ماده ۱۰ قانون امور گمركي، حقوق ورودی کالاها، حجم بالاي بخشنامه‌هاي خلق الساعه، تعارض قوانين و عدم ثبات و پيداري بخشنامه‌هاي صادرشده، روبه‌هاي گمركي متعدد، دردهاي تعرفه‌گذاري و عوارض گمركي بالا، ناکارآمدی نظام گمرکی در تشخیص هویت واقعی فعالان اقتصادی، بحث تعهد ارزی و گره زدن آن به ترخيص کالاها و غيره.^{۳۷}

به‌طور مشخص حتي اگر بخشي از اين نواقص و ناکارآمدی‌ها وجود داشته باشد، عدم اصلاح آنها به‌نوعی مصداق خود تحريمی است. در صورت عدم تمايل كشورها به ايجاد تغييرات و يا اصلاحات در قوانين خود به نظر می‌رسد وضع قوانين موقت و مقطعی براي دوره وضع تحريم‌ها نیز راهكاري است كه می‌تواند موجب آثار مثبتی برای كشور هدف تحريم باشد. به‌طور مثال به‌عنوان يك راهكار می‌توان پيشنهاده داد كه كشورهاي هدف در دوران تحريم با قرار دادن مشوق‌هاي مختلف همچون معافيت‌هاي مالياتي، کاهش مجوزهاي ضروري، حذف بروكراسي اداري و ... واردات كالاهاي اساسي مورد نياز عموم جامعه را تسهيل نموده و از آثار سوء ناشی از تحريم بکاهند.

قانون مقررات صادرات و واردات ايران نیز یکی دیگر از قوانینی است كه به‌واسطه گستردگی و هدفمند شدن تحريم‌ها می‌بایست همواره به‌روزرسانی گردد اما متأسفانه از تصويب آن در سال ۱۳۷۲ تاکنون مورد اصلاح و بازنگری واقع نگردیده است.

2-4-1-2- اصلاح قوانين و مقررات پولي و بانكي

بيشتر قوانين حوزه بانكي ايران به‌ويژه قانون پولي و بانكي و قانون عمليات بانكي بدون ربا با گذشت حدود چهار دهه كمتر مورد اصلاح و بازنگري قرار گرفته‌اند. با وجود تغييرات گسترده صنعت بانكداري در

۳۶. فعالان اقتصادي همچون محمدرضا نجفی منش، آرش شهرايینی، محمد لاهوتي، مهرداد عباد، محمدحسن ديده‌ور و ... 37. 30 challenges in facing customs, 13 january 2020, in <http://www.taadolnewspaper.ir>

جهان، افزایش و پیچیده شدن تحریم‌های اقتصادی و ارزی، تعامل بانک‌های ایرانی با سایر بانک‌های خارجی به کمترین حد خود رسیده و همین امر موجب شده است تا فشار تحریم‌ها بیش از پیش مردم عادی را تحت تأثیر قرار دهد. کشورهای واضع تحریم طی سالیان گذشته همواره به استناد اینکه اموال بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران^{۳۸} و بانک‌های دولتی متعلق به دولت ایران است اقدام به مسدود نمودن و بعضاً مصادره اموال آنان نموده‌اند.^{۳۹} اگرچه طرح بانکداری جمهوری اسلامی ایران در چند سال اخیر از جانب مجلس شورای اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته و به گفته طراحان اصلی طرح، این قانون می‌تواند به آزادسازی اموال بلوکه‌شده بانک مرکزی و بانک‌های دولتی در خارج از کشور کمک شایانی نماید، لیکن زمان‌بر شدن تصویب این قانون، آن هم به دلایلی نامعلوم همان چیزی است که شاید بتوان از آن به‌عنوان خودتحریمی یاد کرد.

3-1-4-2 اصلاح قوانین و مقررات حوزه تجارت و کسب‌وکار

هدف کلی وضع قوانین و مقررات یا صدور بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها برای کسب‌وکارهای مختلف، تسهیل فرایندهاست اما چنانچه همین مقررات اجرا نشود یا تفاسیر و برداشت‌های سلیقه‌ای از آنها صورت گیرد، می‌توان وضع قوانین جدید را فقط دور باطلی دانست که هیچ کمکی به رونق تولید و کسب‌وکارها نمی‌کند. در واقع قوانین بسیار متعددی همچون قانون بهبود محیط کسب‌وکار (مصوب ۱۳۹۴/۰۲/۰۱)، قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶)، قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی (مصوب ۱۳۹۸/۰۲/۱۵)، قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار (مصوب ۱۴۰۰/۱۲/۲۴) و ... در این حوزه به تصویب رسیده است. لذا کشور از لحاظ تعدد قوانین در این حوزه به‌هیچ‌وجه با کمبود مواجه نیست اما مشکل اصلی در این است که این قوانین آن‌چنان زیاد هستند که یا یکدیگر را خنثی می‌کنند یا به‌طور کامل اجرا نمی‌شوند و یا اینکه برداشت‌های سلیقه‌ای از آنها صورت می‌گیرد. به‌عنوان مثال ارزنده‌ترین بخش قانون رفع موانع

۳۸. تلاش بانک مرکزی برای پس گرفتن پول‌های بلوکه‌شده، ۱۳۹۶/۱۰/۳۰، دسترسی در

<https://www.taadolnewspaper.ir>

۳۹. مانند مصادره حدود ۴/۹ میلیارد دلار از اموال بانک مرکزی ایران نزد موسسه مالی کلیراستریم (به‌عنوان یکی از مؤسسات تابعه بورس آلمان) که از سوی دادگاه لوکزامبورگ بابت طرح ادعای برخی وکلای خانواده‌های آمریکایی یا اعضای خانواده آنها که جزو تلفات ۱۱ سپتامبر در آمریکا هستند یا به خانواده‌های قربانیان انفجار مقر دریایی امریکا در لبنان که به کشته شدن ۲۱۴ نظامی منجر شد، مصادره گردیده است.

تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۴/۰۲/۰۱)، ماده ۲۱ آن است که در این ماده بانک مرکزی موظف شده است تا به‌منظور تأمین سرمایه در گردش پایدار برای واحدهای اقتصادی فعال در بخش‌های مختلف، حساب ویژه تأمین سرمایه در گردش را بازگشایی کند اما گویا این بخش از قانون تاکنون رنگ و بوی جدی اجرایی به خود نگرفته است.^{۴۰} در حالی که نص اصلی قانون هنوز به‌طور کامل اجرا نمی‌شود مجلس شورای اسلامی کمر به تصویب قوانین جدید می‌بندد و قانون الحاق موادی به قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۷/۰۳/۲۱) را مصوب می‌سازد که اثرات مثبت قانون اول را تضعیف می‌کند. همچنین اصلاح قانون تجارت ایران که قدمت آن (به‌استثنای مواد قانونی مربوط به شرکت‌ها) به ۹ دهه قبل بازمی‌گردد نیازمند بازنگری فوری و جدی در بسیاری از مواد قانونی خود است اما علی‌رغم تلاش‌های صورت‌گرفته در راستای اصلاح آن، متأسفانه به دلایلی کاملاً نامعلوم تاکنون اصلاحاتی در این زمینه صورت نپذیرفته است.

همان‌گونه که می‌بینیم گاهی از اوقات تصویب بیش‌ازحد قوانین در یک حوزه نیز می‌تواند آثار نامطلوبی به همراه داشته باشد که در شرایط تحریمی، بازنگری در آن ضرورتی انکارناپذیر بوده و عدم اقدام به‌موقع و جدی در این زمینه مصداق بارز خودتحریمی است.

۲-۵- نقش کشورهای ثالث در آثار سوء تحریم‌ها

در کنار نقش انکارناپذیر کشورهای واضح و هدف تحریم در اثربخشی تحریم‌های یک‌جانبه، عامل سومی هم وجود دارد که شاید به همان میزان و یا حتی بیشتر از دو عامل قبل در تشدید یا تضعیف اثربخشی تحریم‌ها مؤثر باشد. بدون شک جلب حمایت بین‌المللی از سوی کشورهای واضع تحریم برای همراه کردن آنها با تحریم‌های یک‌جانبه بسیار دشوار است. البته تجربیات گذشته نشان‌دهنده این واقعیت است که موضع کشورهای ثالث در برابر تحریم‌های یک‌جانبه بیشتر از اینکه متأثر از قوانین بین‌المللی باشد، متأثر از میزان قدرت و نفوذ کشور واضع تحریم است.^{۴۱} تاریخچه همراهی اغلب کشورهای جهان با تحریم‌های یک‌جانبه وضع‌شده از سوی ایالات متحده آمریکا علیه کشورهای ایران و روسیه به‌خوبی بیانگر این واقعیت است. در این مسیر ایالات متحده آمریکا همواره به موازات وضع تحریم‌های یک‌جانبه علیه کشورهای هدف، نسبت به تشویق، ترغیب، تطمیع و در نهایت تهدید اتباع و شرکت‌هایی که مغایر

۴۰. تفحص از عملکرد بانک‌ها و دستگاه‌ها در اجرای قانون رفع موانع تولید، ۱۴۰۰/۰۱/۲۵، دسترسی در <https://www.tasnimnews.com/fa/news/>

۴۱. مدیریت چالش تحریم‌های ثانویه توسط اتحادیه اروپا، ۱۳۹۸/۰۵/۲۳، دسترسی در <https://economic.mfa.ir/portal/newsview>

سیاست‌های وی رفتار نمایند اقدام کرده و تاکنون در این زمینه نیز موفق بوده است.^{۴۲} از سال ۲۰۱۰ میلادی و با ایجاد همگرایی نسبی در میان کشورهای مختلف در خصوص ایران، سطح همکاری‌های بین‌المللی در راستای اعمال فشار علیه ایران از طریق وضع تحریم‌ها افزایش قابل ملاحظه‌ای یافت و حتی برخی از کشورهای حوزه شرق آسیا همچون کره جنوبی که نه‌تنها سابقاً تمایلی به مقابله با ایران و همراهی با تحریم‌های وضع شده علیه کشور نداشتند، بلکه همواره معاملات چشمگیری نیز با تجار ایرانی داشتند، به‌طور محسوسی وارد چرخه تحریم‌ها علیه ایران شدند.^{۴۳} در تاریخ اول مه ۲۰۱۱ باراک اوباما رئیس‌جمهور ایالات متحده اقدام به صدور دستورالعمل شماره ۱۳۶۰۸ نمود که مطابق آن به وزارت خزانه‌داری آمریکا این اجازه داده شد تا هر شخص خارجی که به کشورهای ایران و سوریه در راستای نقض تحریم‌های بین‌المللی کمک می‌نماید را مورد شناسایی و تحریم قرار دهد.^{۴۴} علی‌رغم واقعیات موجود راهکارهایی در راستای مقابله با تحریم‌های یک‌جانبه ثانویه وجود دارد که در ذیل به بررسی برخی از آنها خواهیم پرداخت.

۲-۵-۱- مقابله با اثر فراسرزمینی تحریم‌ها با استفاده از دستورالعمل انسداد

دستورالعمل انسداد مصوب ۱۹۹۶ اتحادیه اروپا به‌عنوان پاسخی به قانون هلمز برتون مصوب همان سال ایالات متحده وضع شد که شرکت‌های اروپایی را از رعایت تحریم‌های آمریکا منع می‌کرد. کشورهای عضو اتحادیه اروپا با اعتراض به نقض قوانین بین‌المللی از سوی ایالات متحده، از پذیرش چنین اقداماتی که مصداق بارز نقض حاکمیت داخلی آنها تلقی می‌گردید خودداری کردند.^{۴۵} علی‌رغم وجود مقررات مزبور همواره کارایی و اثربخشی بودن این مقررات به‌ویژه در خصوص تحریم‌های وضع شده علیه ایران محل تردید بوده است. به‌طور مثال در سال ۲۰۱۸ به‌محض خروج آمریکا از برجام و اعمال تحریم‌های جدید علیه ایران بسیاری از شرکت‌های اروپایی تقریباً بلافاصله شروع به خروج از ایران کردند و سرمایه‌گذاری‌ها و معاملات اروپا با ایران، صرفاً به دلیل ترس از مجازات‌های ایالات متحده به ارزش

42. US abuse of unilateral sanctions hurts common interests of world, 09-09-2022, Available at: <https://global.chinadaily.com.cn/a/202209/09/WS631a87b8a310fd2b29e76c1b.html>

43. Dal Seung Yu, The future of the South Korea–Iran relationship, 11 February 2021, Available at: <https://www.eastasiaforum.org/2021/02/11/the-future-of-the-south-korea-iran-relationship/>

۴۴. حسین فرحی، مشروعیت تحریم‌های نفتی ایران در ترازوی حقوق بین‌الملل با تمرکز بر تحریم‌های نفتی آمریکا علیه ایران، (تهران: نشر ابتکار دانش، ۱۳۹۶)، ۲۸.

45. The EU Blocking Statute and Civil Law Liability, 12 November 2022, Available at: <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/0f133670/the-eu-blocking-statute-and-civil-law-liability>

۱۳ میلیارد دلار کاهش یافت. شرکت فرانسوی توتال تنها هشت روز پس از خروج آمریکا از برجام از ایران خارج شد و از سرمایه‌گذاری در یک پروژه بزرگ نفتی، به دلیل خطر از دست دادن بودجه دلار انصراف داد و چندین شرکت اروپایی مانند زیمنس و ایرباس نیز مجبور شدند قراردادهای میلیارد دلاری خود را کنار بگذارند. همچنین سرمایه‌گذاری‌های رنو و سیتروئن در همکاری مشترک با شرکای ایرانی، تأسیس کارخانه اتوبوس‌سازی در ایران توسط اسکانیا و توافقنامه انتقال فناوری بین زیمنس و یک شرکت ایرانی همگی پس از خروج ایالات متحده از برجام منتفی گردید.^{۴۶}

اگرچه اروپا ضمن ایجاد یک ابزار مبادله‌ای جدید با تشویق بانک سرمایه‌گذاری اروپا^{۴۷} برای ادامه پروژه‌های مالی در ایران، تلاش کرده تجارت را تسهیل کند و تعهدات خود را تحت برنامه جامع اقدام مشترک حفظ کند، اما تلاش‌های صورت‌پذیرفته کافی نبوده است زیرا علی‌رغم دستورالعمل‌های انسداد اتحادیه اروپا برای ادامه فعالیت شرکت‌ها و بانک‌های اروپایی در ایران، بانک سرمایه‌گذاری اروپا نیز با اشاره به خطر از دست دادن دسترسی به بازارهای سرمایه ایالات متحده، این درخواست را رد کرده است^{۴۸} و این نشان از ناکارآمد بودن سیاست‌های اتخاذشده در این راستا دارد. البته بدترین سناریوها برای اتحادیه اروپا در تشدید تقابل ایالات متحده و رقبای اصلی آن، چین و روسیه است؛ زیرا با توجه به حجم مبادلات فی‌مابین اتحادیه اروپا با ایران و سایر کشورهای هدف تحریم‌های ایالات متحده مانند چین و روسیه می‌توان به این نتیجه رسید که بر خلاف ایران که در آن شرکت‌های اروپایی قادر بودند به راحتی تصمیم بگیرند که دسترسی به بازار ایالات متحده را نسبت به فعالیت در ایران ترجیح دهند، یکپارچگی اقتصادی عمیق اتحادیه اروپا با روسیه و چین یک خطر اساسی برای سلامت اقتصادی اروپا محسوب می‌گردد؛ بنابراین اندیشیدن چاره‌ای جهت تقابل با تحریم‌های ثانویه ایالات متحده یک ضرورت انکارناپذیر به نظر می‌رسد. در راستای مقابله با وضع موجود و جلوگیری از بروز آثار سوء تحریم‌های یک‌جانبه بر کشورهای ثالث، در تاریخ ۲۲ نوامبر ۱۹۹۶ اتحادیه اروپا جهت مقابله با دو قانون تحریم‌های کنگره آمریکا علیه ایران و کوبا (هلمز - برتون^{۴۹}، داماتو - کندی^{۵۰} هر دو مصوب ۱۹۹۶ میلادی)، دستورالعمل انسداد^{۵۱}

46. Tom Ruys & Ryngaert Cedric, Secondary Anctions: Aweapon Out Of Control? The International Legality Of, And European Responses To, Us Secondary Sanctions (London: The British Yearbook of International Law vc The Author, 2020), 5.

47. European Investment Bank

48. 2019 Year-End Sanctions Update, January 23, 2020, Available at: <https://www.gibsondunn.com/2019-year-end-sanctions-update/>

49. Helms-Burton

50. d' Amato-Kennedy

51. Blocking Statutes

را به تصویب رساند. در آن زمان قوانین آمریکا به دنبال تنبیه شرکت‌های خارجی بودند که با ایران و کوبا مراودات تجاری داشتند در حالی که اقدامات این شرکت‌ها از منظر قوانین بین‌المللی قانونی بوده و منعی شامل آنها نمی‌شد. اجرای این قانون بر عهده دولت‌های عضو اتحادیه اروپا بوده و در سطح ملی می‌بایست اجرا شود. طبق این قانون، دول عضو اتحادیه اروپا مکلف هستند تا تدابیر لازم برای مقابله با قوانین و مقررات تحریم آمریکا و حفاظت از شرکت‌های متبوع خود را اتخاذ نمایند مهم‌ترین مزیت دستورالعمل انسداد اتحادیه اروپا، بی‌اثر کردن هرگونه رأی دادگاه خارجی در اتحادیه اروپا بر اساس قوانین خارجی مندرج در ضمیمه آن (ماده ۴)^{۵۲} و همچنین اجازه دادن به شرکت‌های اتحادیه اروپا برای جبران خسارت دادگاه ناشی از اعمال فراسرزمینی قوانین خارجی است. (ماده ۶ دستورالعمل)^{۵۳}

در سال ۲۰۱۰ اتحادیه اروپا به دلیل همراهی با آمریکا برای محدود کردن برنامه هسته‌ای ایران، دستورالعمل انسداد تحریم‌ها را در عمل، محدود به تحریم‌های وضع شده علیه کوبا نمود.^{۵۴} اما طی چند سال اخیر و با توجه به گسترش تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده آمریکا علیه ایران که عمدتاً واجد عنصر ثانویه نیز می‌باشند و در نهایت به دلیل ورود ضرر و زیان بسیار به شرکت‌های اروپایی که با ایران روابط تجاری داشتند، اتحادیه اروپا متعاقب خروج ایالات متحده از برجام به منظور احیای برجام در سال ۲۰۱۸ دستورالعمل انسداد را به‌روزرسانی نمود و خروجی این قانون این است که نخست شرکت‌های اروپایی موظف‌اند اهمیتی به تحریم‌های آمریکا ندهند و دوم اینکه چنانچه هر یک از شرکت‌ها بر اساس تحریم‌های آمریکا متضرر یا تحریم شوند، بر اساس این قانون می‌توانند ضمن طرح شکایت از ایالات

52. Article 4: No judgment of a court or tribunal and no decision of an administrative authority located outside the Community giving effect, directly or indirectly, to the laws specified in the Annex or to actions based thereon or resulting there from, shall be recognized or be enforceable in any manner.

53. Article 6: Any person referred to in Article 11, who is engaging in an activity referred to in Article 1 shall be entitled to recover any damages, including legal costs, caused to that person by the application of the laws specified in the Annex or by actions based thereon or resulting therefrom. Such recovery may be obtained from the natural or legal person or any other entity causing the damages or from any person acting on its behalf or intermediary. The Brussels Convention of 27 September 1968 on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters shall apply to proceedings brought and judgments given under this Article. Recovery may be obtained on the basis of the provisions of Sections 2 to 6 of Title II of that Convention, as well as, in accordance with Article 57 (3) of that Convention, through judicial proceedings instituted in the Courts of any Member State where that person, entity, person acting on its behalf or intermediary holds assets. Without prejudice to other means available and in accordance with applicable law, the recovery could take the form of seizure and sale of assets held by those persons, entities, persons acting on their behalf or intermediaries within the Community, including shares held in a legal person incorporated within the Community.

۵۴. قانون انسداد اتحادیه اروپا (قوانین مسدودسازی تحریم‌های آمریکا و تعهدات اروپا)، ۲۰/۱۰/۲۰۲۱، دسترسی در: <https://ireland.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/11632>

متحده آمريكا، خسارت‌هايي را كه متحمل گرديده‌اند از اموال دولت آمريكا و شركت‌هاي آمريكايي فعال در اروپا مطالبه نمايند.⁵⁵ علي‌رغم اينكه دستورالعمل انسداد به‌طور مستقيم در دولت‌هاي عضو اتحاديه اروپا لازم‌الاجرا است، اجرائي مؤثر آن ايجاب مي‌كند كه هر يك از اين دولت‌ها شيوه‌هايي را براي مجازات ناقضان آن در نظر بگيرند؛ اما تمامي دولت‌هاي عضو اتحاديه چنين مجازات‌هايي را در نظام حقوقي خود پيش‌بيني نكرده‌اند و حتي دولت‌هايي كه به چنين امري اقدام نموده‌اند نيز مجازات‌هاي متمييزي را در اين خصوص تعيين کرده‌اند. براي مثال، از يك سو بریتانیا نقض دستورالعمل انسداد را يك جرم كيفري و آلمان آن را يك تخلف اجرائي و اداري قلمداد کرده است اما از سوی ديگر عدم انجام اقدام ملموس از جانب اتحاديه اروپا در موارد معدودي كه نتايج حاصل از بررسي‌ها نشان‌دهنده نقض دستورالعمل انسداد از سوی شركت‌هاي اروپايي بوده است نيز به غيرمؤثر بودن اين قانون كمك کرده است.⁵⁶ همچنين در يك نمونه ديگر هنگامي كه (بي ان بي پاريباس)⁵⁷ در سال ۲۰۱۴ به اتهام نقض قوانين تحريمي ايالات متحده تحت تحقيق بود، فرانسوا اولاند رئيس جمهور فرانسه، به جاي اعتراض به غيرقانوني بودن اين اقدام به رئيس جمهور اوباما نامه نوشت تا اعتراض كند كه جريمه پيش‌بيني شده با عمل بانك فرانسوي متناسب نخواهد بود.⁵⁸ در واقع اين عمل مي‌تواند به نوعي مشروعيت‌بخشي ضمنی به اقدامات ايالات متحده در نقض حاکمیت ملی کشور فرانسه تلقی گردد.

آقای والدیس دومبروسکيس⁵⁹ معاون کميسيون اروپا طی جلسه‌ای در پارلمان اروپا اذعان داشته است كه: «با توجه به ذات سيستم بانكداري بين‌المللي (جاياگاه دلار آمريكا در بسياري از مراودات مالي جهاني) دستورالعمل انسداد مي‌تواند اثر محدودی بر بهبود وضع موجود داشته باشد، زيرا بسياري از بانك‌ها از سيستم مالي آمريكا و واحد پول دلار براي تراكنش‌هاي خود استفاده مي‌كنند.»⁶⁰ اين در حالي است كه اجرائي صحيح و دقيق اين قانون از سوی كليه كشورهاي اتحاديه اروپا نه‌تنها گامي مهم در انتفاع ايران از برجام مي‌باشد بلكه موجب محافظت از شركت‌هاي اروپايي در مقابل تحريم‌هاي غيرقانوني و يك‌جانبه آمريكا خواهد بود. علي‌رغم تأكيد اتحاديه اروپا مبني بر علني نكردن اطلاعات

55. Regulation (EU) 2018/302 of the European Parliament and of the Council, 28 February 2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018>

56. Mirko Sossai, "Legality of extraterritorial sanctions" in *Economic Sanctions in International Law and Practice* (2019), 69.

57. BNP Paribas

58. Sossai, Op. Cit. 70.

59. Valdis Dombrovskis

60. «قانون انسداد اتحاديه اروپا (قوانين مسدودسازي تحريم‌هاي آمريكا و تعهدات اروپا)، ۲۰۲۱/۱۰/۲۰، دسترسي در <https://ireland.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/11632>

شرکت‌هایی که در راستای دستورالعمل انسداد اقدام به مبادلات تجاری با کشور ایران نمایند اما در عمل شرکت‌های اروپایی در سال ۲۰۱۹ صرفاً در ۲۲ مورد تقاضای صدور مجوز در این خصوص ارائه نموده‌اند.^{۶۱}

۲-۵-۲- جلوگیری از دخالت ایالات متحده در سیستم پرداخت بین‌المللی سوئیفت^{۶۲} یا ایجاد یک سیستم پرداخت بین‌المللی جایگزین

با توجه به تهدیدهای ایالات متحده آمریکا مبنی بر هدف قرار دادن مستقیم سوئیفت در صورت نقض تحریم‌های وضع شده توسط این کشور، اتحادیه اروپا برای جلوگیری از تسلیم شدن در برابر آثار تحریم‌های ثانویه این کشور چاره‌ای جز دفاع از آن یا ایجاد گزینه دیگری همچون سوئیفت ندارد.^{۶۳} یکی از راه‌های انجام این کار جلب حمایت سازمان‌های بین‌المللی به منظور ایجاد ممنوعیت در مداخله آمریکا در سوئیفت است. یکی دیگر از راهکارهایی که برای جلوگیری از منزوی شدن توسط ایالات متحده در این خصوص به ذهن متبادر می‌شود نیز ایجاد یک نهاد موازی معادل سوئیفت با کمک سایر قدرت‌های بزرگ اقتصادی مانند چین و روسیه است.

۲-۵-۳- ایجاد یک نهاد متناظر همچون «دفتر کنترل دارایی‌های خارجی اروپا» برای مقابله با تحریم‌های ایالات متحده

اتحادیه اروپا می‌تواند به‌عنوان یک عامل بازدارنده، یک روند قانونی برای تصویب خودکار اقدامات متقابل ایجاد کند و معادل اوفک^{۶۴} خود را برای انجام این کار توسعه دهد، زیرا این امر نشان می‌دهد که اروپا در تلفیق قدرت اقتصادی خود با اهداف سیاست خارجی خود کاملاً جدی است. همان‌طور که گروهی از محققان به سرپرستی پاسکال لامی^{۶۵} استدلال کرده‌اند، اتحادیه اروپا می‌تواند توسط ائتلافی از ۲۷ کشور عضو، دفتر کنترل دارایی‌های خارجی اروپا با الگوبرداری از اوفک را برای اعمال تحریم‌های فراسرزمینی ایجاد کند.^{۶۶}

61. "Companies caught in EU-US sanctions crossfire", 30 January 2020, Available at: <https://www.ft.com/content/97a75318-16a8-11ea-b869-0971bffa109>.

62. SWIFT

63. البته لازم به توضیح است که کشورهای اروپایی پس از خروج ایالات متحده آمریکا از برجام SPV که پیش‌تر از آن نام برده می‌شد و INSTEX که بعدها از آن رونمایی شد را راه‌اندازی کردند که بنا به دلایل متعددی توفیق چندانی نداشت. البته به دلیل مکانیسم عمل این نهاد مالی، اساساً نمی‌توان آن را به‌عنوان نهادی شبه سوئیفت تلقی نمود.

64. Office of Foreign Assets Control (OFAC).

65. Pascal Lamy

66. Jean De Ruyt, "Secondary sanctions and multilateralism - the way ahead", *European Policy Briefs*,

نتیجه‌گیری

اگرچه تحریم‌های یک‌جانبه عنصری محدودکننده در برابر انجام تکالیف حقوق بشری دولت هدف تحریم نسبت به ساکنین سرزمین خود است اما در وهله اول هر دولتی نسبت به تأمین کلیه حقوق بشری اعم از حق مسکن، حق اشتغال، حق سلامت، حق آموزش و ... ساکنین کشور خود دارای مسئولیت بوده و نمی‌تواند به بهانه تحریم و یا هر عنصر خارجی دیگر از انجام وظایف خود امتناع ورزد. وظیفه اصلی دولت‌های هدف تحریم در این شرایط مدیریت تحریم‌ها است. مدیریت تحریم به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که از سوی کشور هدف تحریم در راستای شناسایی و اصلاح قوانین، مقررات و ساختارهای تشدیدکننده آثار سوء تحریم صورت می‌پذیرد. البته بی‌شک هر حرکتی از سوی کشورهای هدف در این راستا منتج به نتیجه نخواهد گردید و تنها کشورهایی در این عرصه موفق خواهند شد که با بهره‌گیری از تجارب کشورهای موفق در این عرصه و تکیه بر پشتکار نیروی انسانی خود، بتوانند بخشی از آثار سوء تحریم‌ها را در کشور خود کاهش دهند.

از جمله کشورهایی که با اصلاح قوانین و مقررات داخلی خود رویکرد مناسبی در کنترل تحریم‌های یک‌جانبه داشته و توانسته‌اند آثار سوء ناشی از تحریم‌ها را به کمترین میزان ممکن تقلیل دهند روسیه، چین و تا حدودی کشور کوبا هستند. به‌عنوان مثال اصلی‌ترین بخش هدف تحریم‌های ایالات متحده علیه روسیه، بخش مالی این کشور بود که در ابتدا منجر به بالا رفتن ریسک بحران نقدینگی در این کشور گردید و به دلیل محدود نمودن دسترسی به بازارهای مالی جهانی موجب ناپایداری بازار ارز این کشور و کاهش شدید ارزش روبل در پایان سال ۲۰۱۴ میلادی گردید. اقدامات مقابله‌ای همچون ممنوع‌الخروج کردن اختیاری نمایندگان مجلس (به‌عنوان حرکتی نمادین)، ممنوعیت صادرات به کشورهای تحریم‌کننده (تحریم متقابل)، گسترش پیمان‌های پولی و توسعه و تقویت کانال‌های امن بانکی دوجانبه و چندجانبه، تغییر مقصد صادرات انرژی از اروپا به آسیا، تجدیدنظر در بودجه کشور و تغییر در منابع درآمدی و محل مصارف آن، ممنوعیت واردات مواد غذایی از کشورهای واضع تحریم، وضع مشوق‌های مالیاتی جهت جلوگیری از خروج سرمایه، تبدیل ذخایر دلاری به طلا، اصلاح نظام پرداخت بانکی داخلی و مستقل شدن آن از سوئیفت، به‌کارگیری طرح‌های مقابله با بحران اقتصادی و حمایت از بنگاه‌های آسیب‌دیده، تهدید به وضع برخی تحریم‌های متقابل همچون بسته شدن حریم هوایی این کشور بر روی پروازهای کشورهای عضو اتحادیه اروپا و آمریکا و نیز تهدید به وضع تحریم

برخی از اشخاص اروپایی و آمریکایی تنها نمونه‌ای از اقدامات متقابل کشور روسیه در مقابل تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا و اتحادیه اروپا بود که همگی در راستای جلوگیری از بروز آثار سوء تحریم‌ها بر ساکنین این کشور صورت پذیرفته است و به نظر می‌رسد این اقدامات به میزان قابل قبولی مثرتر بوده و آثار تحریم‌ها را صرفاً منحصر به آثار غیرقابل اجتناب آن نموده است.

در کنار اقدامات قضایی متصوره در بعد داخلی و بین‌المللی، اقدامات تقنینی همچون اصلاح قوانین موجود یا وضع قوانین جدید، ایجاد و تقویت ادبیات ضد تحریم در حوزه حقوق بین‌الملل، تقویت روابط دیپلماتیک با کشورهای ثالث در راستای ایجاد پیمان‌های پولی و تجاری مشترک و همچنین بهره‌گیری از ظرفیت‌های بین‌المللی همچون قواعد انسداد جهت کاستن از آثار سوء تحریم‌ها به‌عنوان راهکارهایی عملی پیشنهاد می‌گردد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی کتاب‌ها

- عاملی، سعید رضا و ابراهیم محسنی آهویی. فقدان مشروعیت قانونی - بین‌المللی تحریم و نقض حقوق بشر. لندن: مؤسسه اسلامی حقوق بشر، ۲۰۱۸.
- غلامی باغی، سعید. راهکار رفع برخی پیامدهای منفی تحریم اقتصادی برای واردکنندگان کالا. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- فرحی، حسین. مشروعیت تحریم‌های نفتی ایران در ترازوی حقوق بین‌الملل با تمرکز بر تحریم‌های نفتی امریکا علیه ایران. تهران: نشر ابتکار دانش، ۱۳۹۶.
- نفیو، ریچارد. هنر تحریم‌ها - نگاهی از درون میدان، ترجمه و تحقیق مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷.
- وکیل، امیرساعت و زهرا تحصیلی، ایران و تحریم‌های بین‌المللی. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۲. مقالات
- آل کجباف، حسین و مجتبی انصاریان. «تأثیر تحریم‌های یک‌جانبه و چندجانبه بر ایران از منظر حق بر سلامت شهروندان ایرانی». حقوق پزشکی، ۸، ۲۹ (۱۳۹۳)، ۱۱-۵۰.
- <http://ijmedicalaw.ir/article-1-212-fa.html>
- علوی، سیدیحیی. «واکاوی ساختار تحریم‌های بانکی آمریکا و الزامات رفع آن در مذاکرات جامع هسته‌ای». آفاق امنیت، ۷، ۲۵ (۱۳۹۳)، ۱۷۷-۲۱۲.
- <https://sid.ir/paper/502539/fa>
- یآوری، کاظم و رضا محسنی. «آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی». مجلس و پژوهش، ۱۶، ۶۱ (۱۳۸۸)، ۹-۵۳.
- سیدنورانی، سید محمدرضا، مرتضی عبادی، امراه امینی و محمدتقی تقوی فرد. «بررسی تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر کارایی بانک‌های ایران». مطالعات راهبردی بسیج، ۲۲، ۸۳ (۱۳۹۸)، ۱۱۹-۱۴۲.
- DOR: 20.1001.1.1735501.1398.22.83.5.7

ب) منابع خارجی

- Books
- Daoudi, M. S. and M. S. Dajani. *Economic Sanctions: Ideals and Experience*. London; Boston: Routledge & Kegan Paul, 1983.
- Galtung, Johan. *On the Effects of International Economic Sanctions, With Examples from the Case of Rhodesia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
- Hufbauer, Gary Clyde, Jeffrey J. Schott, Kimberly Ann Elliott and Barbara Oegg. *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd edition. Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007.
- Eisemann, Pierre Michel. *Annuaire de l'Institut de droit international*, Vol. 76. Paris: Pedone, Session de Tallinn, 2016.
- Kaempfer, William H. and Anton D. Lowenberg. *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective-Political Economy of Global Interdependence*. Texas: Westview

Press, 1992.

- Leyton Brown, David . The Utility of International Economic Sanctions. New York: St. Martin's Press, 1987.

- Miyagawa, Makio. Do Economic Sanctions Work?. New York: St Martin' s Press, 1992.

- Ruys, Tom and Ryngaert Cedric. Secondary Anctions: Aweapon Out Of Control? The International Legality Of, And European Responses To, Us Secondary Sanctions. London: The British Yearbook of International Law VC The Author, 2020.

- Slavin, Barbara. Iran Sanctions: Preferable to War but No Silver Bullet. Washington: Atlantic Council Iran Task Force, 2011.

Articles

- De Ruyt, Jean. "Secondary sanctions and multilateralism - the way ahead". *European Policy Briefs*, 70(2021), 1-6. <https://www.egmontinstitute.be/secondary-sanctions-and-multilateralism-the-way-ahead/#>

- Morgan, T. Clifton and Valerie L. Schwebach. Economic sanctions as an instrument of foreign policy: The role of domestic politics. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association Washington DC, January 9-12, 1993.

- Nakhli, Seyyed Reza, Monireh Rafat, Rasul Bakhshi Dastjerdi & Meysam Rafei. "Oil sanctions and their transmission channels in the Iranian economy: A DSGE model". *Resources Policy*, 70, (2021), 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101963>

- Sossai, Mirko, "Legality of extraterritorial sanctions" in *Economic Sanctions in International Law and Practice* (2019), 62-79. DOI:10.4324/9780429052989-4

Websites

- 2019 Year-End Sanctions Update, January 23, 2020, Available at <https://www.gibsondunn.com/2019-year-end-sanctions-update/>

- 30 challenges in facing customs, 13 january 2020. at <http://www.taadolnewspaper.ir>

- Companies caught in EU-US sanctions crossfire. 30 january 2020, Available at <https://www.ft.com/content/97a75318-16a8-11ea-b869-0971bffa109>.

- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview>

- <https://ireland.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/11632>

- <https://www.taadolnewspaper.ir>

- <https://www.tasnimnews.com/fa/news/>

- Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on the Negative Impact of Unilateral Coercive Measures on the Enjoyment of Human Rights. Thirty-ninth session, 10–28 September 2018, 10. Available at <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-unilateral-coercive-measures>

- International Monetary Fund. last modified December 7, 2022, Available at <https://www.imf.org/en/Countries/VEN>.

- Statistics of the first 4 months of 1401, goods and currency smuggling. last modified

December 20, 2022, Available at <https://www.tazirat.gov.ir/module/News/Shownews/page-1414/index.aspx?NewsId=117256&NewsDate=14010510>.

- The EU Blocking Statute and Civil Law Liability, 12 November 2022, Available at <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/0f133670/the-eu-blocking-statute-and-civil-law-liability>

- US abuse of unilateral sanctions hurts common interests of world, 09-09-2022, <https://global.chinadaily.com.cn/a/202209/09/WS631a87b8a310fd2b29e76c1b.html>

- Yu, Dal Seung. The future of the South Korea–Iran relationship, 11 February 2021, Available at <https://www.eastasiaforum.org/2021/02/11/the-future-of-the-south-korea-iran-relationship/>

